

Warwick Bray and David Trump, *The Penguin Dictionary of Archaeology*. Drawings by Judith Newkomer (Penguin Reference Books), Harmondsworth, 1972, 270 p., 210 desene în text + 15 hărți afară din text.

Între numeroasele dicționare speciale publicate în anii din urmă în țările Apusului, întocmite de autori cu înaltă calificare și realizate nu o dată în condiții cu adevărat excelente, acel pe care țin să-l semnez e unul din cele mai remarcabile: prin amploarea materiei tratate, prin sobrietatea și precizia redactării, prin calitatea ilustrațiilor și a hărților.

Ca sferă de preocupări, dicționarul îmbrățișează ceea ce numim Îndeobște pre- și protoistoria pe plan mondial, pînă la înflorirea civilizațiilor clasice. Atenția autorilor nu e deci limitată la Europa, nici măcar la Egipt și la Orientul apropiat: se au în vedere deopotrivă Africa de Sud și de Est, India și Pakistanul, China de Nord și cele două Americi, cu specială stăruință asupra civilizațiilor din Anzii centrali. De altă parte, pe lângă marea varietate a culturilor înregistrate și descrise în trăsăturile lor de căpetenie, dicționarul mai cuprinde explicații ale termenilor tehnici folosiți în lucrările de specialitate, de la cei mai uzuali pînă la cei mai esoterici, precum și notițe prosopografice despre arheologii de seamă din lumea întreagă, de la începuturile arheologiei ca știință. Firește, e vorba numai de învățați defuncți, dar numărul lor e totuși considerabil și trebuie admirată virtuozitatea autorilor, care au știut să aleagă personalitățile cu adevărat reprezentative și să le închine notițe în care nimic esențial nu-i lăsat la o parte.

O virtuozitate egală era necesară pentru a da articolelor propriu-zis arheologice forma în care ni se înfățișează: reduse ca întindere și totuși informate și precise, expunînd cu claritate problemele tratate, dar fără amănunte de prisos și fără să cadă nici o clipă în ceea ce s-ar putea numi „tehnicism”. Mai puțin de o coloană pentru articolul „neolitic”, mai puțin de două coloane pentru „celți”, 36 de rînduri pentru „dendrocronologie” — sînt indicații care vădesc nu numai economia de vorbe cu care s-a lucrat, dar și capacitatea de abstracție a autorilor, în stare să definească noțiuni și să explice procese istorice cu minimum de mijloace de expresie.

Cititorul român, specialist sau profan, parcurge cu interes articolele închinete altor culturi descoperite pe teritoriul țării noastre și intrate pe rînd în literatura arheologică de pretutindeni, de la Cucuteni și Gumelnița pînă la Hamangia. Mai nedumerit rămîne în privința motivelor care i-au determinat pe autori să consacre notițe speciale geților, dar nu și dacilor, cimerienilor, dar nu tracilor. O consultare atentă a lucrării sîrșește prin a revela că, în realitate, în articolul despre geți se vorbește și de daci, după cum se vorbește de traci în cel despre cimerieni, botezați pentru circumstanță *Trako-Cimmerians*. Nici vorbă, în aceste condiții se realizează o oarecare economie de spațiu, dar aceasta n-ar fi trebuit obținută cu prețul obscurității și e evident că, în cazurile citate,

ar fi trebuit să existe măcar fișe de trimitere la articolele unde problemele sînt tratate fie și numai în treacăt.

O inovație binevenită a *Dicționarului* e așa-numitul „indice regional” în care, sub denumiri geografice cuprinzătoare (Balcani, Insulele britanice, Europa centrală etc.), se grupează articolele privitoare la respectivele părți ale lumii. Munca de informare a cititorului e astfel înlesnită, iar examenul comparativ al diferitelor rubrici indică din capul locului regiunile de pe glob mai bogate în vestigii ale trecutului sau mai bine cercetate pînă-n această clipă. O privire la rubrica „România”, de pildă, arată că 13 articole speciale se referă la teritoriul ei — cele mai

multe despre culturi neolitice, de la Ariușd la Tărtăria. Evident, aceasta nu epuizează materia, dar tot atât de evident e și faptul că autorii unei lucrări atât de cuprinzătoare (și atât de redusă ca volum!) nu puteau intra în mai multe amănunte. O tratare exhaustivă a tuturor problemelor legate de trecutul României, din paleolitic pînă la întemeierea Principatelor, se va putea găsi abia în *Dicționarul de istorie veche a României*, inițiat de Editura enciclopedică, a cărui întocmire se apropie de sfârșit și a cărui tipărire, avem teme să credem, nu va întârzia nici ea mai mult decît e necesar pentru revizia tehnică a manuscrisului.

D. M. Pippidi

Milivoje Veličković, *Rimska sitna bronzana plastika u Narodnom Muzeju — Petits bronzes figurés romains au Musée National*, Beograd, 1972 (Antika — Antiquité, IV), 204 p. + 162 fig. în planșe.

Cataloagele și repertoriile diverselor tipuri de piese din colecții și muzee constituie prețioase ustensile de lucru pentru istorici și arheologi. Iată de ce salutăm apariția volumului lui Milivoje Veličković, cuprinzînd bronzurile figurate din colecțiile Muzeului național din Belgrad. Lucrarea reprezintă volumul al IV-iea din colecția „Antichitatea”, iar publicarea și a unei traduceri integrale a textului în limba franceză facilitează posibilitatea de consultare pentru un cerc larg de specialiști.

Cartea se deschide cu o scurtă „Introducere” privitoare la intrarea pieselor în colecții, proveniența bronzurilor (după provincii), locul de fabricație. Din această introducere, ca și din „Indexul de proveniență” care încheie lucrarea, rezultă că majoritatea din cele 162 de bronzuri prezentate provin de pe teritoriul provinciei Moesia Superior, în ordine urmînd provinciile Macedonia Inferior, Dalmatia și Pannonia Superior. Se detașează net numericeste materialul provenit din zona *limis*-ului danubian și din unele centre urbane ale Moesiei Superior.

Cele mai multe piese au fost lucrate în ateliere provinciale sau în ateliere itinerante, dar unele (Apollo — nr. 7, Mercur — nr. 15, Venus — nr. 50, 51, 53, Bacchus — nr. 65, Lar — nr. 81, Attys — nr. 91, păstor — nr. 94, taur — nr. 104, lucernă — nr. 153 etc.) provin din import, mai ales în primele două secole ale erei noastre. Interesant este grupul de statuete reprezentîndu-l pe Mercur (nr. 39—49), la care schematismul accentuat constituie dovada peremptorie a provenienței lor dintr-un atelier local.

Cel mai masiv grup în cadrul pieselor de bronz ale colecțiilor Muzeului național din Belgrad îl formează cele care redau diferite divinități greco-romane sau orientale — 93 de piese — la care trebuie adăugate de fapt încă circa 12—13 piese incluse în plastica decorativă. Prezentarea acestor bronzuri se face în cadrul primelor trei părți ale catalogului: *Zei și zeițe* (Jupiter, Apollo, Mars, Minerva, Mercur, Venus — total 64 de reprezentări); *Zei minori și genii* (Bacchus, Hercules, Esculap. Amor, Somnus, Lar, Priap, Fortuna, Victoria — total 25 de reprezentări) și *Divinități orientale*